

Európai közgazdaságtan

Szokatlan szó párosítás alkotja Csaba László legújabb könyvének címét: az európai jelző után ugyanis a gazdasági kérdések iránt érdeklődő olvasó valami olyant vár, amely a térség gazdasági közösségének meghatározott kérdéseivel kapcsolatos, mint például közösségi politikák, intézmények működése, szabályozás stb. Ehhez képest a tartalomra utaló második szó egyáltalán nem konkrét és gyakorlatias, hanem nagyon is elméleti és általános, mivel a tudomány szak egészét jelöli ki. Ezért aztán az elemi érdeklődés már a könyv fellapozása előtt jelentkezik, mondván: mit is takarhat ez az egyáltalán nem szokványos párosítás. Szerencsére a felkeltett érdeklődés nem lohad le az olvasás elkezdése után sem, a szerző egyáltalán nem szokványos gondolatai új és új kihívásokat hoznak.

Csaba László vállalkozása nem mindennapi, mert nemcsak a mainstream közgazdaságtan bírálataira vállalkozott ebben a könyvben, hanem az új közgazdasági paradigma körvonalait is megkísérli felvázolni. Kétségkívül merész és kockázatos vállalkozás egy akadémiai közgazdásztól, hogy kimondja: „meztelen a király”, mivel a főirányú közgazdaságtan nem képes elfogadható válaszokat adni az elmúlt évek égető kérdéseire (sőt sok esetben még a kérdések létjogosultságát is vitatta). Az Európai közgazdaságtan a szükséges alapvetések (témakijelölés, módszertan, felépítés) mellett négy érdemi részt tartalmaz: a 3–6. fejezeteket. Vegyük ezeket röviden sorra.

Hiba lenne szó nélkül hagyni a könyv második fejezetét, ugyanis ebben a rövid fejezetben a szerző igen fontos megállapításokat tesz. Csaba – a késői osztrák iskola hagyományaira támaszkodva – abból indul ki, hogy a gazdasági folyamatok szabad emberek racionális és sokszor irracionális döntéseiből állnak össze. Az egymásra ható egyéni döntések nem teszik lehetővé, hogy a mikroszintű viselkedésekből makroszintre lehessen általánosítani. A makrofolyamatok nem ismételtetők meg tetszés szerint, és így kísérleti úton nem ellenőrizhetőek, és ezért megbízhatóan nem is jelezhetőek előre.

A 3. fejezet azt a kérdést boncolgatja, hogy vajon milyen sajátos európai tartalom lelhető fel a mai közgazdaság-tudományban. Csaba szerint a világ közgazdaságtanát ma a túlzott formalizmus, a matematikai nyelven történő kifejtés egyeduralkodóvá válása jellemzi. S csak azok a témák számítanak és tartoznak a „kemény tudomány” körébe, amelyek ezzel a kifinomult matematikai és statisztikai módszerrel vizsgálhatóak. A neoklasszikus szintézis alapján álló közgazdaságtan sürgős megújítására lenne szükség ahhoz, hogy reflektálni tudjon a gyakorlat által felvetett fontos kérdésekre. A módszertani megújulás Csaba László szerint lehetséges, „van élet a neoklasszikus szintézisen túl is”. Mit kell ehhez tenni? Először is

tudomásul kell venni, hogy a közgazdaság-tudomány nem törekedhet mindenhol alkalmazható és mindenütt érvényes összefüggések meghatározására. Továbbá, nem választhat aszerint témát magának, hogy az mindenképpen számszerűsíthető és modellezhető legyen. Tudomásul kell venni, hogy sok olyan fontos terület van, ahol nemcsak hogy nem lehetséges a matematizálás, de nem is szükséges, mert általa nem jutunk közelebb a meghatározó összefüggések megértéséhez.

A megújításhoz lehet és kell is támaszkodni a hagyományokra, mégpedig az európai hagyományokra. Az amerikai befolyás dominanciája elfeledtette velünk, hogy az elmúlt kétszáz évben milyen fontos ismeretek, szakmai értékek halmozódtak fel a klasszikus közgazdaságtantól, a német történeti iskolán át, a szociális piacgazdaság elméletéig. Az új közgazdaságtannak tehát szükségképpen kell alapozni az európai hagyományokra és elemzési keretekre:

„Az európai közgazdaságtan megalkotása ezért kutatási program. Céljai közé tartozik az európai elemzési hagyományok újraélesztése, vagyis a nemzetgazdaság mint elemzési egység visszahelyezése jogaiba. Hasonlóképp a hagyományok szellemében az elemzés témája sem mellékes: a társadalom számára fontos, döntésekben használható, releváns közgazdaságtan kialakítására törekszünk.” (64.)

Nos, tulajdonképpen ez a mondat magyarázza meg a könyv címét, de tulajdonképpen az egész könyv fő gondolati szála is e mentén fejthető vissza: (i) a mai mainstream nem képes válaszokat adni a fontos közgazdasági kérdésekre, mert a módszertani formalizmus kalodájában vergődik, (ii) az amerikai tudományos dominancia nem engedi, hogy a változás elinduljon, (iii) a változásnak innen Európából kell indulnia, amelyhez egyébként megvan a megfelelő tudományos muníció is, és a gazdag hagyományokra is támaszkodhatunk.

A 4. fejezet az európai szociális piacgazdasággal foglalkozik, mint az egyik fontos hagyománnyal, amelyet mind leíró, mind normatív szempontból fontosnak ítélt a szerző. A fejezet meggyőzően mutatja be, hogy a második világháború utáni német (nyugatnémet) gazdasági csoda egyik meghatározó eleme a Wilhelm Röpke és Walter Eucken által megfogalmazott szociális piacgazdasági modell alkalmazása volt. A nyolcvanas-kilencvenes évek apálya után aztán újból fontos szerepet játszott ez a modell az egyesítés utáni német gazdaság makroegyensúlyának és versenyképességének helyreállítása során. Különösen a költségvetési deficit csökkentése és a munkapiaci rugalmasság emelése során volt hasznos a szociális piacgazdaság elveihez való következetes ragaszkodás.

Csaba László külön alfejezetet szentel annak, hogy világossá tegye a szociális piacgazdaság és a jóléti állam modellje közötti különbséget. Szerinte a különbségeket például a következő

ellentétpárosokban lehet a legjobban tetten érni: egyéni felelősségvállalás versus egyenlő hozzáférés (szociális ellátás állampolgári jogon), verseny versus általános protekcionizmus, helyi, decentralizált fejlődés versus központi fejlesztés, koncentráció. Ezek az ellentétpárok azt mutatják, hogy a közvélekedéssel ellentétben a két modell egyáltalán nem áll egymáshoz közel, sőt inkább egymásnak ellentétei. Érdekes azonban hangsúlyozni, hogy a nagyon sarkított következtetésre úgy jutott a szerző, hogy a jóléti állam egy igen erős definícióját használta:

„Jóléti államnak a gazdaság és a társadalom olyan elrendezését nevezzük, ahol a közhatalom rendszeresen és a piaci folyamatok eredményéhez képest jelentősen és tartósan eltéríti a fogyasztás és a rendelkezésre álló jövedelem szintjét és felhasználását.” (98.)

Ebben a felfogásban azonban a jóléti állam nemigen különbözik a volt szocialista országok gyakorlatától, akár a korabeli magyar gyakorlattól sem. Ezt a fogalmi túlhajtást azért érdemes hangsúlyozni, mert a szerző láthatólag nehezen tud megbirkózni azzal a problémával, hogy egyfelől erőteljesen bírálja és fenntarthatatlannak tekinti a jóléti állam modelljét, másfelől nem ítéli el, ellenkezőleg: nagyra értékeli a skandináv országok gyakorlatát és megújulókéességét. Az ellentmondást úgy próbálja feloldani, hogy ezek az országok a jóléti modell egy speciális változatát képviselik, mert a skandinávok a protestáns etika alapján állnak. Ebben a különbségtételben nem tudom követni a szerzőt, a magam részéről én a skandináv országokat a jólétiállam-modell tipikus képviselőinek tekintem.

A jelenleg válságban lévő dél-európai államok és a volt szocialista országok láthatóan nem a szociális piacgazdaság modelljét követték a válságot megelőző időszakban. Csaba László sorra véve a szóba jöhető modellvariánsokat, igen óvatosan és bizonyos fenntartásokkal, a szociális piacgazdaság modelljét ajánlja alkalmazni ezeknek a bajba jutott országoknak. Ezzel alapvetően egyet lehet érteni, különösen, hogy a szolgai másolástól óva int a szerző, és hangsúlyosnak tartja a modell továbbfejlesztését, áthangszerelését, a lényegi vonások megőrzése mellett. Ehhez talán csak annyit lehetne hozzátenni, hogy érdemesnek látszik a skandináv országok példáját is tanulmányozni ebből a célból, jóllehet az adott esetben egészen más társadalmi és politikai közegben kerülnének alkalmazásra.

Az ötödik fejezet a rendszerváltozás értékelésével foglalkozik, azzal a kérdéssel, hogy vajon a negyed százada elindult folyamatnak miként vonhatjuk meg a mérlegét. A válaszhoz mindenképp azt kell tisztázni, hogy milyen országcsoportra vonatkozik az értékelés. Hiszen egészen más utat járt be a FÁK-országok együttese, valamint a délkelet-európai országcsoport és végezetül az Európai Unióhoz csatlakozott országok köre. Ezután a soron következő kérdés az, hogy mihez viszonyítsuk az elért eredményeket. A szerző határozottan képviseli azt az

álláspontot, hogy nem szabad a felzárkózás, a solowi feltételes konvergencia kritériumát alkalmazni ezekre az országokra. Ugyanis az általános felzárkózás intézményi és politikai feltételei egyáltalán nem voltak adottak, s így minden tudományos alapot nélkülöz, hogy a rendszerváltás sikerét vagy sikertelenségét egy olyan cél elérése alapján értékeljük, amelynek a feltételei sohasem álltak rendelkezésre.

A hatodik fejezet azt tárgyalja, hogy a posztkommunista átmenet tanulmányozása mit adott hozzá a világ közgazdaság-tudományához. A főirányú közgazdaságtan bázisán kialakított univerzális rendszerváltó reformcsomag, a „stabilizáció–liberalizáció–intézményépítés–privatizáció” négyese elég látványosan megbukott a rendszerváltó országok gyakorlatában. Elsődlegesen azért, mert ezek a javaslatok nem vetettek számot azokkal a konkrét társadalmi és hatalmi viszonyokkal és erőterekkel, amelyek az egyes országokat jellemezték. Hiába alakítják ki a korszerű piacgazdaság keretfeltételeit és intézményrendszerét, a működtetést azok az emberek fogják végezni, akiknek a viselkedését, értékrendjét a múltbeli tapasztalatok és társadalmi kötődések sokkal inkább meghatározzák, mint az újsütetű, kívülről oktrojált szabályok.

További tanulságként rögzíti Csaba László, hogy a kormányzati szektor milyensége (good governance) ugyan fontos a gazdasági összteljesítmény szempontjából, de a hosszú távú gazdasági növekedést nem az alkalmazott gazdaságpolitika, hanem a növekedési tényezők mennyisége és minősége határozza meg. A felzárkózó országok tapasztalata azt mutatja, hogy átmenetileg lehet gyorsan növekedni a termelési tényezők extenzív bevonásával, ha van technika- és szerkezetváltási lehetőség. Ennek kimerülése után azonban szükségképpen csökken a korábbi magasabb növekedési ütem. Továbbá, az aktuális növekedési ütem emelése távolról sem tekinthető sikernek, mert ennél sokkal fontosabb, hogy az adott növekedési ütem mennyire tartható fenn gazdasági, társadalmi és környezeti szempontból. Következésképpen a flowmutatók alakulása mellett igen fontos a stockmutatók alakulása is a közgazdaságtudományban, mint például a külső adósság vagy a környezet állapotindikátorai.

A gazdasági rendszer egy komplex rendszer, ezért indokolt az óvatos és körültekintő beavatkozás, csak kellő hatástanulmányok után és csak végső esetben célszerű beavatkozni. A közgazdaságtan eszköztárát sokkal szélesebbre kell szabnunk, mint ahogyan az a korábbiakban volt. Nyitni kell a társadalomtudományok irányába. Az átalakuló országok valóságának kíméletlenebb kritikai elemzésére van szükség, mint eddig gondoltuk. Kevesebb engedményt lehet tenni a politikai kozmetika szempontjainak – vonja le a következtetését a szerző.

Csaba László könyve jó szívvel ajánlható a közgazdaság-tudomány iránt érdeklődő olvasóknak. A szerző új közelítésmódot és szemléletet ajánl a megcsontosodott mainstream nézetekkel szemben. Élvezetes stílusban megírt munka, sok ténnyel és fontos elmélettörténeti adalékokkal. A könyv olvasása izgalmas intellektuális kalandot ígér, amelyhez valóban szakavatott túravezetőt kapunk. (Csaba László: Európai közgazdaságtan. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2014., 198 p.)

Mellár Tamás

közgazdász